

Tussentaal in de Vlaamse versie van animatiefilms: een evolutie

Danielle Keller, Aline Remael en Hanne Kloots

Wedstrijdvraag voor de jeugdige lezers van de Jommekeskrant in maart 2015: wie leende zijn stem aan de prins in de 'Vlaams gesproken' versie van de animatiefilm Assepoester? Wat bij de release van Toy Story 1 in 1995 nog een noviteit was, was bij de productie van Assepoester in 2015 al heel gewoon. Sinds Toy Story 1 wordt van veel Engelstalige animatiefilms zowel een (Nederlands-) Nederlandse als een Vlaamse versie gemaakt. De Vlaamse versie vertoont vaak tussentalige kenmerken. Op die kenmerken richten we ons in deze bijdrage. We nemen drie animatiefilms onder de loep: Toy Story 1 (1995), The Incredibles (2004) en Monsters University (2013). Hamvraag: hoe is het gebruik van tussentaal in de loop der jaren geëvolueerd?

Nasynchronisatie

In deze bijdrage focussen we op de Vlaamse versie van drie animatiefilms. De term 'animatiefilm' dekt een ruime lading. Wat alle animatiefilms gemeenschappelijk hebben, is dat ze beeld per beeld gemaakt worden. De afzonderlijke beelden worden achter elkaar geplakt. Als de beelden snel genoeg achter elkaar getoond worden, interpreteert de lezer ze als 'beweging'. Tegenwoordig worden animatiefilms vaak in 3D opgenomen. Zo'n 3D-animatie kan met de computer gemaakt worden, maar ook met poppen of kleifiguren (NIAf, 2011).

Veel animatiefilms worden geproduceerd door gespecialiseerde Amerikaanse bedrijven als DreamWorks Animation Studios en Pixar Animation Studios. Zeker bij animatiefilms voor jonge kinderen is ondertiteling geen optie. Daarom worden de dialogen in het Nederlands nagesynchroniseerd ('gedubd'). Nasynchronisatie is een vorm van audiovisuele vertaling waarbij de originele dialogen vervangen worden door dialogen in de doeltaal. Daarbij wordt geprobeerd om de ingesproken vertaling zo veel mogelijk synchroon te laten lopen met de mond- en gezichtsbewegingen van de filmpersonages (Munday, 2009:184).

Tot 1995 werd bij animatiefilms slechts één nagesynchroniseerde versie gemaakt voor het hele Nederlandse taalgebied: een (Nederlands-)Nederlandse. Bij de release van *Toy Story 1* in 1995 was er voor het eerst ook een Vlaamse versie beschikbaar. Vandaag zou het wellicht pas opvallen als er van een belangrijke animatiefilm géén afzonderlijke Vlaamse versie voorhanden zou zijn.

Focus: tussentaal

De voorbije jaren is er al heel wat gepubliceerd over Vlaamse tussentaal, de variëteit(en) van de spreektaal die tussen het Standaardnederlands en de traditionele dialecten in zit(ten). Ook de Vlaamse versie van animatiefilms bevat vaak tussentalige

elementen (De Wachter en Heeren, 2010; Kintaert, 2011; Opsomer, 2013). In deze bijdrage onderzoeken we het gebruik van tussentaal in *Toy Story 1* (1995), *The Incredibles* (2004) en *Monsters University* (2013). De drie films werden gemaakt door dezelfde Amerikaanse productiemaatschappij: Pixar Animation Studios. Om een eventuele talige evolutie op het spoor te kunnen komen, kozen we voor drie animatiefilms waarvan de releasedata steeds negen jaar uit elkaar liggen. De drie gekozen films werden door de eerste auteur diverse malen integraal bekeken en volledig getranscribeerd. In de gekozen films komen veel personages voor. In deze bijdrage wordt – voor elke film – gefocust op de acht figuren die het meest aan bod kwamen (= die de meeste woorden produceerden). In totaal werd dus spraak van 24 personages geanalyseerd.

Tussentaal is een complex fenomeen dat tot uiting komt in heel wat verschillende kenmerken. Om het onderzoek haalbaar en overzichtelijk te houden werden uit de vakliteratuur 16 tussentaalkenmerken geselecteerd waarvan we zowel tussentalige als standaardtalige realisaties aantreffen in ons corpus. Tussentaalkenmerken waarvan we geen enkel voorbeeld vonden in ons corpus, worden niet bestudeerd. Ook puur lexicale aspecten worden niet geanalyseerd. De focus ligt in deze bijdrage dus op fonologische, morfologische en syntactische kenmerken. Een overzicht van de onderzochte kenmerken is te vinden in tabel 1.

	Toelichting	Voorbeeld
FONOL.		
h-deletie	h valt weg ('deletie') aan het begin of in het midden van een woord	ik heb > ik eb
apoc-t	de eind-t valt weg ('apocope') in <i>dat, wat, met, niet</i> en <i>omdat</i>	dat > da
apoc-sjwa	de eindsjwa valt weg	zijn ze er > zijn z'er
apoc-overig	de eindklank valt weg in <i>maar, goed</i> en <i>altijd</i>	maar nee > ma' nee
t > d	eind-t wordt -d voor vocalen	dat ik > dad ik

prog-ass	t gevolgd door d wordt uitgesproken als [t] ('progressieve assimilatie')	dat daar > dat taar
MORFOL.		
gij-u	gebruik van <i>gij/u</i> i.p.v. <i>jij/jou</i>	ge moet ta gewoon doen
clitisch pron	het persoonlijk voornaamwoord van de 2de persoon enkelvoud krijgt de vorm -te of -de en wordt vastgehecht aan het werkwoord ('clitisch pronomen')	weette nog wel?
verb-lidw	verbuiging van het onbepaald lidwoord <i>een</i> en het bepaalde lidwoord <i>de</i>	midden op den oprit
verb-vnw	verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord in de 2de persoon enkelvoud	ge verspilt uwen tijd
verkleinw	verkleinwoord ('diminutief') eindigt op -ke, -eke, -ske	volgens 't boekske
imper-t	imperatief eindigt op -t	luistert, we weten dat ...
afwijk-zijn	(<i>gij/ge</i>) zijt i.p.v. (<i>jij/je</i>) bent, zij i.p.v. wees	zijt ge niet goe wijs?
SYNTACT.		
moeten	moeten i.p.v. hoeven in negatieve zinnen	ik moet da nie weten
subj-verdub	verdubbeling ('reduplicatie') van het onderwerp in de 1ste en 2de persoon enkelvoud, namelijk (1) -te/-de + (2) ik/gij	wa doede gj daar?
overbod-dat	overbodig <i>dat</i> aan het begin van een bijzin	doe gewoon wa da'k zeg

Tabel 1: Overzicht van de onderzochte tussentaalkenmerken

Om de mate van tussentaalgebruik te kunnen uitdrukken in een percentage, werd voor elk kenmerk uit tabel 1 zowel het aantal tussentalige als het aantal standaardtalige realisaties genoteerd. Hoe vaak een bepaalde tussentalige variant voorkomt, is immers alleen relevant als we ook weten hoe vaak diezelfde variant *niet* is gebruikt. Het resultaat van deze vergelijking noemen we de *tussentaalindex* (in %). Een fictief voorbeeld: als in een film 100 woorden voorkomen van het type *niet, dat, wat*, en bij 40 van die woorden wordt de eind-*t* niet uitgesproken (> *nie', da', wa'*), dan bedraagt de tussentaalindex voor dit kenmerk 40%.

Meer tussentaal in *Monsters University* – –

Een overzicht van de resultaten is te vinden in tabel 2. Voor elk onderzocht kenmerk is – voor elke film afzonderlijk – aangegeven hoe vaak het in totaal voorkwam ('Tot.') en hoe vaak het tussentalig werd gerealiseerd ('TT'). Het percentage in de derde kolom is de tussentaalindex. Voor meer details verwijzen we naar Keller (2015).

In *Monsters University* zien we beduidend hogere tussentaalscores dan bij de twee andere films. Dit geldt voor de uitspraakgerelateerde aspecten, maar ook voor de morfologische kenmerken. Deze resultaten suggereren dat het gebruik van tussentaal in de loop der jaren is toegenomen. Als we de resultaten meer in detail bekijken, zien we vooral een vrij spectaculaire stijging voor *t*-apocope. In *Monsters University* werden *niet, dat* en *wat* in ruim de helft van de gevallen zonder *-t* uitgesproken. Nog veel opvallender is de toename bij *gij-u*. Terwijl de *gij*-vormen in de twee andere films nagenoeg afwezig waren, worden gesprekspartners in informele situaties uit *Monsters University* in vier op vijf gevallen met *gij* (i.p.v. *jij*) aangesproken. Ook het aandeel van de verbogen voornaamwoorden (bv. *ge verspilt uwen tijd*) lijkt op het eerste gezicht beduidend hoger te liggen in *Monsters University* dan in de andere films. De tussentaalindex voor dit specifieke kenmerk (43%) blijkt echter gebaseerd te zijn op slechts (9 van) 21 gevallen. We moeten deze (schijnbare?) stijging dus met de nodige voorzichtigheid interpreteren.

	Toy Story (1995)			The Incredibles (2004)			Monsters University (2013)		
	Tot.	TT		Tot.	TT		Tot.	TT	
FONOL.									
h-deletie	313	20	6,39%	376	32	8,51%	215	25	11,63%
apoc-t	225	23	10,22%	266	56	21,05%	228	128	56,14%
apoc-sjwa	51	27	52,94%	66	28	42,42%	62	22	35,48%
apoc-overig	77	8	10,39%	124	7	5,65%	94	25	26,60%
t > d	102	28	27,45%	143	28	19,58%	105	25	23,81%
prog-ass	46	8	17,39%	76	1	1,32%	76	9	11,84%
subtot.	814	114	14,00%	1051	152	14,46%	780	234	30,00%
MORFOL.									
gij-u	179	1	0,56%	300	9	3,00%	179	144	80,45%
clitisch pron	58	0	0,00%	84	5	5,95%	51	4	7,84%
verb-lidw	44	2	4,55%	73	3	4,11%	57	3	5,26%
verb-vnw	27	0	0,00%	53	5	9,43%	21	9	42,86%
verkleinw	54	1	1,85%	38	0	0,00%	10	2	20,00%
imper-t	93	0	0,00%	107	2	1,87%	88	9	10,23%
afwijk-zijn	29	0	0,00%	36	1	2,78%	34	21	61,76%
Subtot.	484	4	0,83%	691	25	3,62%	440	192	43,64%
SYNTACT.									
moeten	1	0	0,00%	6	3	50,00%	5	5	100,0%
subj-verdub	254	0	0,00%	485	2	0,41%	280	1	0,36%
overbod-dat	24	0	0,00%	39	0	0,00%	21	2	9,52%
Subtot.	279	0	0,00%	530	5	0,94%	306	8	2,61%
Totaal	1577	118	7,48%	2272	182	8,01%	1526	434	28,44%

Tabel 2: Overzicht van de onderzoeksresultaten

Intrigerend is ook de stijging van het aantal (verschillende) kenmerken dat effectief tussentalig gerealiseerd werd. In *Toy Story 1* werden negen van de zestien onderzochte kenmerken minstens één keer op een tussentalige manier gerealiseerd. Zo valt er bijvoorbeeld in twintig gevallen een *h-* weg en worden er twee

lidwoorden verbogen. De zeven resterende kenmerken hadden ook aanwezig kunnen zijn, maar zijn dat niet. *Toy Story 1* bevat bijvoorbeeld flink wat imperatieven, maar geen enkele krijgt een -t. In de recentere films worden alle (*Monsters University*) of bijna alle (*The Incredibles*) kenmerken minstens één keer tussentalig gerealiseerd.

Als er tussentaal voorkomt in animatiefilms, lijkt ze zich vooral te manifesteren op het vlak van uitspraak en morfologie. De syntactische subtotaal zijn duidelijk lager dan bij de andere categorieën. Wel valt op dat *hoeven* relatief vaak vervangen wordt door *moeten*. De absolute aantallen zijn echter te laag (met n = 1, 5 of 6) om er boude conclusies aan te koppelen.

Stof tot nadenken

Elk onderzoek heeft zijn beperkingen. Dat geldt ook voor het onze. Uiteraard hadden er meer films (van verschillende animatiestudio's), meer personages en meer tussentaalkenmerken bestudeerd kunnen worden. En om een vinger aan de pols te houden, moet dit type onderzoek eigenlijk om de paar jaar herhaald worden. We wijken hier echter even af van de klassieke suggesties voor vervolgonderzoek en signaleren de lezer een paar dieperliggende problemen.

- Sommige tussentalige fenomenen zijn (nog) niet systematisch beschreven in de vakliteratuur. Dat kan voor problemen zorgen bij de labeling van de realisaties. Zo gaf ons taalgevoel soms aan dat een tussentalige realisatie in een bepaalde context onmogelijk was, maar we konden dat gevoel niet altijd onderbouwen met vakliteratuur. Een voorbeeld: omdat we in de literatuur over tussentaal geen expliciete regels vonden voor het gebruik van de imperatief op -t, gingen we ervan uit dat elke imperatief in principe -t had kunnen krijgen. Hoorden we geen -t, dan markeerden we de vorm als standaardtalig. Deze strikte benadering was methodologisch gezien correct, maar botste met ons taalgevoel. We kunnen ons namelijk moeilijk voorstellen dat een personage uit *Toy Story* de zin *Ga weg, gore griezels allemaal!* ooit echt zou uitspreken als *Gaat weg, gore griezels allemaal!*
- Een ander aspect dat nadere aandacht verdient, is *codeswitching*. Bij *codeswitching* gebruikt dezelfde taalgebruiker verschillende taalvariëteiten. Het taalgebruik wordt als het ware afgestemd op gesprekspartner en situatie. Ook in de onderzochte animatiefilms zou gekeken kunnen worden of de personages in formele situaties standaardtaliger praten dan in informelere situaties.
- Alle transcripties werden gemaakt door de eerste auteur. Om de betrouwbaarheid van de transcripties te toetsen zou (een deel van) het materiaal getranscribeerd kunnen worden door iemand anders. Dat laatste kan ook helpen om met een

frisse blik te (blijven) kijken naar de tussentaalproblematiek, zeker als die tweede transcribent afkomstig zou zijn uit een andere regio dan de eerste.

Voor de fans: de prinselijke stem in de Vlaamse versie van *Assepoester* is die van acteur Louis Talpe, alias agent Toby uit de Studio 100-productie Mega Mindy.

Referenties

De Wachter, L. en J. Heeren (2010). Taalvariatie in enkele 'Nederlandse' en 'Vlaams gesproken' animatiefilms. In: E. Hendrickx, K. Hendrickx, W. Martin, H. Smessaert, W. Van Belle en J. van der Horst (red.), *Liever meer of juist minder? Over normen en variatie in taal*. Gent: Academia Press, blz. 147-161.

Jommekekrant (maart 2015). <http://nieuwsblad.typepad.com/jommekekrant/2015/03/index.html> [geraadpleegd op 18 oktober 2015].

Keller, D. (2015). *Oe zit ta mè die tussentaal? Een onderzoek naar de evolutie van Vlaamse tussentaal in drie animatiefilms*. Ongepubliceerde masterproef Vertalen. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.

Kintaert, T. (2011). *Tussentaal in tekenfilms. Een onderzoek naar tussentaalkenmerken, codewisseling en sociolinguïstische parameters*. Ongepubliceerde masterproef Taal- en letterkunde. Gent: Universiteit Gent.

Munday, J. (red.) (2009). *The Routledge Companion to Translation Studies*. London/New York: Routledge.

NIAf (2011). 'Cursus Animatie op Locatie'. Docentencursus voor het voortgezet onderwijs van het Nederlands Instituut voor Animatiefilm. <http://www.niaf.nl/educatie/homepage/onderwijs/voorwoord/docentencursus/> [geraadpleegd op 18 oktober 2015].

Opsomer, G. (2013). *'Pardon, ma, uw accent? Da's eel grappig!'. Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar Vlaamse tussentaal in Disneyfilms*. Ongepubliceerde masterproef Taal- en letterkunde. Gent: Universiteit Gent.

Danielle Keller deed onderzoek naar het gebruik van tussentaal in Toy Story 1, The Incredibles en Monsters University in het kader van haar masterproef Vertalen (Universiteit Antwerpen, 2015). Aline Remael verzorgt cursussen vertaalwetenschap, audiovisueel vertalen, mediatoegankelijkheid en consecutief tolken aan de Universiteit Antwerpen. Hanne Kloots is docent Nederlands aan dezelfde universiteit.

e-mail: aline.remael@uantwerpen.be en hanne.kloots@uantwerpen.be